

Публикация в: В търсене на смисъла и инварианта. Сборник в чест на проф. Дина С. Станишева. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски”, 2008, с. 79-90.

Нова глаголна лексика в българския език

Диана Благоева
Институт за български език – БАН

The article deals with the new verbal lexica in Bulgarian. The factors, which determine the formation of verbal neologisms, are discussed. The structural and semantic features of two types of new verbs (derivates and morphologically adapted borrowings) are described.

Ключови думи: български език, глагол, неологизми, словообразуване, заемки

ВЪВЕДЕНИЕ

Въпреки че на неологизационните процеси в българската лексика се отделя засилено внимание през последните години, може да се каже, че глаголната неология е все още сравнително слабо проучена. Липсва цялостно изследване на начините и пътищата за обогатяване на българската глаголна лексика в най-новия период. Интересът на изследователите е насочен преди всичко към субстантивните неологизми, което е разбираемо, като се има предвид, че поради своите номинативни и категориални особености съществителните имена са в центъра на иновационните процеси в лексиката¹.

Относителният дял на глаголните образувания в най-новата българска лексика не е голям. Известна представа за това дава статистическият поглед върху включените в „Речник на новите думи и значения в българския език” [Пернишка, Благоева, Колковска, 2001] единици, от които само 9 % са глаголни неологизми или неосемантизми. Макар че са сравнително малобройна група, глаголните неологизми заслужават детайлно описание, за да бъде допълнена картината на динамиката в българската лексика в най-новия период.

Цел на тази статия е да се очертаят основните начини за образуване на нова глаголна лексика в българския език през последните две десетилетия. Обект на изследване в статията са лексикалните глаголни неологизми. Въпросът за неосемантизацията при глаголите се нуждае от самостоятелно разглеждане и няма да бъде обсъждан тук.

Материалът за изследването, който включва около 760 глаголни новообразувания (неологизми и някои оказионализми), е ексцерпиран от „Речник на новите думи и значения в българския език” (РНДЗ), както и от архива на подготвяното за печат допълнено и разширено издание на този речник.

¹ На този факт се обръща внимание в редица славистични изследвания, вж. например Аврамова, 2002: 7–8 и цитираната там литература.

ГЛАГОЛНАТА НЕОЛОГИЯ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

1. Фактори, обуславящи възникването на нова глаголна лексика

Навлизането на нова глаголна лексика в езика се обуславя както от екстралингвистични, така и от вътрешноезикови фактори. То е мотивирано преди всичко от промените в денотативното пространство и породените от това нужди на номинацията. Чрез глаголните неологизми се извършва езиковото назоваване на възникнали нови явления (процеси и действия), свързани с различни сфери на действителността. Характерно е обаче, че процесуалните признаци на предметите обикновено съставляват малка част от иновациите в денотативното пространство, намиращи езикова репрезентация [Бояркина, 1983: 94]. От това се обуславя сравнително ограниченият брой на глаголните образувания в кръга на лексикалните неологизми.

През последните години с нови глаголни лексеми се попълват най-активно следните тематични области: обществено-политическа дейност (*глобализирам, мафиотизирам, лустрирам, департизирам, десталинизирам, деетницизирам, рекомунизирам, ембаргирам, митингувам*); икономика и финанси (*раздържавявам, фискализирам, евроизирам, суапирам, бонитирам, хеджирам, рефинансирам, синдикирам, кроссубсидирам, лизингувам*); музика и визуални изкуства (*сетирам, семплирам, ремиксирам, премастерирам, клипирам, видеоклипирам, колажирам*); професионална дейност в други сфери (*агентирам, конфекционирам, кашонирам, рециклирам, терапирам, тунинговам, таргетирам, ексфолирам*); младежка субкултура (*графирам* 'рисувам графити', *купонясвам, дрогирам се*) и пр. Подчертано активно е образуването на глаголни неологизми за означаване на процеси и действия от областта на компютърните и информационните технологии (*рестартирам, рендерирам, сканирам, морфирам, деинсталирам, преинсталирам, овърклоквам, хибернейтвам, блогвам, ъплоудвам / ъплоудна, даунлоудвам / даунлоудна, хоствам / хостна, зипвам / зипна, ъпдейтвам / ъпдейтна, логвам / логна, кликвам / кликна* и др.).

Роля за възникването на нова глаголна лексика имат и прагматичните фактори, най-вече стремежът за изразяване на оценъчно отношение към означаваните явления. Изразяваната оценъчна конотация обикновено е негативна, срв. *мутризирам, помиарствам*. В повечето случаи новообразуванията с експресивно-оценъчна натовареност имат окازیонален характер, срв. *мутреят* (*Тези, които реално тровят настоящето и бъдещето на няколко поколения, мутреят на свобода нахално и безнаказано*. Капитал, 2005, бр. 17), *журналиства* (*Едва ли щях да напомням този срамен епизод, ако лицето М. не продължаваше да журналиства и да манипулира зрителите си*. Култура, 2003, бр. 20), *опартийчили са се* (*Така са се опартийчили, че са зарязали вестникарството*. Монитор, 2005, бр. 2393), също *блюдолиже, музикалничат, експертва, примадонстват, интересват, дитирамбежа, звездее се*.

Навлизането на нови глаголни лексеми в езика може да бъде свързано с принципа за езикова икономия. Така е например при взаимодействието на процесите на мултивербизация и универбизация, срв. *извършивам влогонабиране – влогонабирам, извършивам ценообразуване – ценообразувам, извършивам кастинг – каствам, представям пърформинг – пърформирам, разпространявам спам – спамвам*; както и при заемането на глаголи за означаване на познати действия и

процеси, за които в българския език не съществува еднословно означение, срв. спортните термини *гардирам* ‘осъществявам защита, опазвам своето спортно поле, играч, топка и под.’, *лифтирам* ‘в тениса – удрям топката, като ѝ придавам високо и силно въртеливо движение’.

Създаването на глаголните новообразувания се обуславя още от вътрешносистемни фактори като продуктивността на определени словообразователни типове и модели, действието на аналогията в словообразуването, натискът на системата за попълване на липсващи звена, включването на неологизмите в системни връзки с други лексикални единици и пр.

Продуктивността на глаголните представки *ре-* и *де-* (*дез-*) например обуславя възможността за произвеждане на цели серии нови префигирани глаголи, образувани както от неологизми или глаголи с развито ново значение (срв. *редистрибутирам*, *репромоцирам*, *рекомунизирам*, *рекапитализирам*; *департизирам*, *декриминализирам*, *декосмизирам*, *декапсулирам*, *деескалирам*, *деетницизирам*, *девиртуализирам*, *десериализирам*), така и от по-стари глаголи (срв. *ребалансирам*, *реимпортирам*, *рефинансирам*, *рефокусирам*, *ретиражирам*, *рехипнотизирам*, *реориентирам*, *регрупирам*, *редефинирам*; *дебюрократизирам*, *дедраматизирам*, *дескандализирам*, *дестимулирам*). При възникване на комуникативна необходимост тези серии лесно се попълват с нови елементи, тъй като двете представки се съчетават свободно (с някои ограничения от семантичен или прагматичен характер) с глаголи със суфикс *-ира-* или *-изира-*.

Узуализацията и утвърждаването на глаголните новообразувания в езиковата система се подкрепят от оформянето на системни отношения между тях и други глаголни лексеми (също новосъздадени или съществуващи по-отдавна в езика), например отношения на синонимия (срв. *ремастерирам* – *премастерирам*, *редефинирам* – *предефинирам*, *рефинансирам* – *префинансирам*, *реекспортирам* – *преекспортирам*, *съфинансирам* – *кофинансирам*).

Един от стимулите за възникване на глаголни неологизми в българския език в най-новия период е засиленото производство на процесуални съществителни имена с форманти *-ациј(а)*, *-изациј(а)* и *-не*. Част от субстантивите с тези форманти са деноминални образувания и не се съотнасят деривационно с глаголи² [Аврамова, 2003: 84]. Нерядко под натиска на системата липсващото словообразователно звено се запълва, като вторично се създава съответен глагол (срв. *доларизация* – *доларизирам*, *кирилизация* – *кирилизирам*, *кабелизация* – *кабелизирам*) [вж. Балтова, 1984; Радева, 1991: 199; Калдиева-Захаријева, 1999: 219; Аврамова, 2003: 108].

Невинаги е възможно да се определи точно хронологията на възникване на процесуалното съществително и на съответстващата му глаголна лексема, за да се потвърди вторичният характер на глагола. Все пак въз основа на лексикографското отразяване на думите и на налични данни за регистрацията им в писмени текстове³, може да се заключи, че вторично образувани са например глаголите: *маршрутизирам* (РНДЗ отбелязва само съществителните *маршрутизация* и *маршрутизиране*; най-ранна регистрация на глагола в корпуса – 2002 г., срв.

² Образуването на такива деноминални процесуални съществителни не е ново явление в българския език, но преди 90-те години на XX в. се наблюдава по-рядко, предимно в терминологичната сфера [Балтова, 1984; Колковска, 1993; Аврамова, 2003].

³ Данните са извлечени от електронен корпус с около 80 милиона думи.

Когато постъпи телефонно обаждане, то се **маршрутизира** към аналоговия апарат. Computerworld, 2002, бр. 9), **микрокредитирам** (в РНДЗ присъства само **микрокредитиране**; най-ранна регистрация на глагола в корпуса – 2001 г., срв. *За да стане това, трябва държавата да организира пряко онези производства, които **микрокредитира***. Сега, 27.08.2001), **банкирам** (в РНДЗ присъства само **банкиране**; най-ранна регистрация на глагола в корпуса – 2001 г., срв. *Търговските банки не изпадат във възторг, когато трябва да **банкират** суми от порядъка на 5, 10, 15, 20 хил. лв.* Кеш, 2001, бр. 16), **натовизирам**, **натовизирам се** (в РНДЗ са отбелязани само съществителните **натовизация**, **натовизиране**; най-ранна регистрация на глаголите в корпуса – 2000 г., срв. *Както по всичко изглежда, някогашната партия на дядо Благоев и чучулигите, и тя, барабар с всичките, се **натовизира***. Нова Зора, 2000, бр. 10) и др.

С обратна мотивация са и следните глаголи: **африканизирам**, **африканизирам се** (*Положението почва да се **африканизира***. Сега, 9.03.2003), **косовизирам**, **косовизирам се** (*Районът бавно, но сигурно се „косовизира”*. Нова Зора, 1999, бр. 45), **гетоизирам**, **гетоизирам се** (*Да бъдеш мюсюлманин значи да се „гетоизираш” не само в буквалния смисъл, но и да се приобщиш включително и към едно „ментално гето”*. Култура, 2003, бр. 3), **лизинговам** (*Повечето от тези институции предпочитат или да лизинговат, или да кредитират дадено предприятие с качествена съвременна техника*. Демокрация, 1999, бр. 70), **елитаризирам**, **елитаризирам се** (*Предложи конкурсите да отпаднат за повечето училища, за да не се **елитаризира** изкуствено системата и да останат само най-елитните гимназии*. Сега, 8.10.2003), също **инфантилизирам** (регистриран от 1999 г.), **сертифициирам** (1999), **депутатствам** (2001). Те са образувани съответно от по-рано засвидетелстваните деноминални процесуални съществителни **африканизация**, **косовизация**, **гетоизиране**, **лизинговане**, **елитаризиране**, **инфантилизиране**, **сертифициране**, **депутатстване**⁴.

Нерядко се наблюдава употреба на нелични глаголни форми (причастия)⁵ в адекватна функция, образувани от потенциални, но несъществуващи в езиковата система глаголи. Срв. **акцизиран**, **апортизиран**, **тефлонизиран**, **чалгизиран**, **диетуващ**, **джогиращ** (глаголи ***акцизирам**, ***апортизирам**, ***тефлонизирам**, ***чалгизирам**, ***диетувам**, ***джогирам** не са регистрирани). Може да се предположи, че в резултат от натиск на системата липсващите в нея звена ще бъдат попълнени и съответните потенциални глаголни образувания ще станат реални езикови единици. Това е най-вероятно в случаите, когато в употреба са и съответни процесуални съществителни имена, срв. **бандеролиращ** и **бандеролиране**, **чалгизиран** и **чалгизация**, **диетуващ** и **диетуване**.

2. Структурно-семантични характеристики на глаголните новообразувания в българския език

Навлизането на нови глаголни лексеми в езика се извършва по два начина: чрез словообразуване и чрез морфологична адаптация на заети глаголи. В някои случаи обаче е трудно да се определи със сигурност дали глаголният неологизъм е

⁴ В монографията на Цв. Аврамова посочените имена се определят като несъотнасящи се с глаголи [Аврамова, 2003: 88, 112].

⁵ Поради обстоятелството, че не се съотнасят с реално съществуващи глаголи, тези форми са по същество квазипричастия.

създаден на родна почва със средствата на словообразуването, или е резултат от адаптиране на заета чуждоезикова единица. Например глаголят *суапирам* би могъл да се изведе деривационно от субстантивната заемка *суап* (от англ. *swap*) или да се разглежда като резултат от морфологична адаптация към българската езикова система на вербална заемка от английски (глагола *to swap*).

2.1. Глаголи, възникнали по словообразователен път

Словообразователни деривати са около 80 % от глаголите в анализирания материал. Сред тях най-голям дял имат десубстантивите (54 %), следвани от девербативите (35 %). По-слабо застъпени са деадективните образувания (11 %).

2.1.1. Девербативни глаголи

Девербативните глаголи се характеризират с модификационен ономасиологичен тип и представляват най-често префиксални образувания. С най-голяма продуктивност се отличават заетите представки *ре-* и *де-* (*дез-*), които (както и по-слабо продуктивният префикс *ко-*⁶), се присъединяват към изходни глаголи от чужд произход с наставка *-ира-* или *-изира*:

ре- (със значение 'извършване на действието повторно или отново'): *ребалансирам, ревитализирам, регрупирам, редефинирам, редистрибутирам, релегитимирам, ремоделирам, ренационализирам, реприватизирам, репрограмирам, репромоцирам, ресакрализирам, рестартирам, ретиражирам, рефинансирам, рефокусирам, рефункционализирам, рехипнотизирам, реориентирам, рекомунизирам, реконцептуализирам, рекапитализирам, реимпортирам, реинтегрирам* и др.

де- (*дез-*) (със значение 'извършване на действие, противоположно на действието на произвеждащия глагол'): *деавторизирам, деболшевизирам, дебюрократизирам, девалидизирам, девиртуализирам, девитализирам, дегероирирам, дедраматизирам, дееротизирам, дезабстрахирам, дезасемблирам, дезисторизирам, деидеологизирам, деинсталирам, деинституционализирам, деисторизирам, декапитализирам, декапсулирам, деколонизирам, декомунизирам, декосмизирам, декриминализирам, декриптирам, делегитимирам, демодернизирам, департизирам, деполитизирам, депрагматизирам, десакрализирам, десериализирам, дескандализирам, детемпорализирам, дешаблонизирам* и др.

ко- (със значение 'извършване на действието съвместно с други субекти'): *когенерирам, коинтегрирам, копродуцирам, кофинансирам*.

Сред домашните представки сравнително продуктивни при образуването на нови девербативни глаголи са *пре-*, *по-*, *из-*, *до-*, в по-малка степен *раз-*, *съ-*, *за-*:

пре- (със значение 'извършване на действието повторно или отново'): *прегарантирам, пределегирам, преекспортирам, преекспроприрам, преинсталирам, прелицензирам, премарирутирам, премастерирам, препозиционирам, пререгионализирам, префактурирам, префункционализирам* и др.

⁶ Глаголите с елемент *ко-* може да се разглеждат като лексикални заемки или като производни от заети съществителни, съдържащи този елемент. В такива случаи те не представляват префиксални образувания. Има основания обаче да се говори за започнал процес на обособяване и утвърждаване на префикс *ко-* в българското глаголно словообразуване. Процесът се стимулира от сходни явления в именното словообразуване, където вече се откриват и деривати с представка *ко-*, произведени от домашни съществителни, срв. *коуправление, коприсъствие, копътека*.

по- (с делимитативно значение): *поджиткам* жарг., *поприватизирам*, *посърфирам*, *пофлеймя* комп. жарг., *почата* и др.

из- (с резултативно значение): *изджиткам* жарг., *издразня* разг., *измаргинализирам*, *изпринтирам*, *изпринтя*, *изрекетирам*.

до- (със значение 'подновяване на действието с постигане на допълнителен резултат'): *доконкретизирам*, *доконсолидирам*, *доконструирам*, *домодернизирам*, *доприватизирам*, *дофинансирам*.

раз-: (със значение 'насоченост на действието в обратна посока на предхождащо действие') *разархивирам*, (с резултативно значение) *разпечатам*.

съ- (със значение 'извършване на действието съвместно с други субекти'): *съинтерпретирам*, *съуправлявам*, *съфинансирам*.

за- (с начинателно значение): *замитингувам*.

на- (с резултативно значение): *набройка*.

Исходните глаголи, от които се образуват нови префиксални деривати, може да бъдат както новонавлезли, така и отдавна познати в езика единици. Във втория случай е трудно да се прецени дали става дума за същинска неологизация, или за регистриране на потенциално съществували префигирани образувания (срв. *доаргументирам*, *доилюстрирам*, *дооконтуря*).

От определени изходни глаголи се произвеждат серия нови префиксални деривати, срв. *финансирам* и *съфинансирам*, *рефинансирам*, *дофинансирам*, *кофинансирам*, *префинансирам*; *легитимирам* и *делегитимирам*, *релегитимирам*, *прелегитимирам*.

Слабо застъпено е образуването на нови глаголи с помощта на префиксоиди (напр. *микро-*, *контра-*, *полу-*, *свръх-*): *микроменажирам*, *микрофилтрирам*; *контрадезинформирам*, *контраобвинявам*, *контрареагирам*; *полуприватизирам*, *свръхконцептуализирам*, *свръхпроблематизирам*; или радикасоиди (напр. *авто-*, *био-*, *евро-*, *фото-*): *автодискредитирам*, *автоиронизирам*; *биоактивизирам*; *видеозаснемам*; *европрисъединявам*; *фотодокументирам*. Изключение правят семантико-словообразователните модели, включващи съответно формант *само-*, *себе-* и рефлексивна частица *се*⁷, които се отличават с голяма продуктивност и в най-новия период, срв.: *самодепресирам се*, *самомаргинализирам се*, *самопроблематизирам се*, *самосугестирам се* и др.; *себеактуализирам се*, *себевъзраждам се*, *себедоказвам се*, *себеизживявам се*, *себемитологизирам се*, *себеналагам се*, *себереализирам се* и др.

Част от новообразуванията, съдържащи компоненти като *видео-*, *евро-*, *психо-* и пр., не са девербативни структури. Например *микрокредитирам*, *видеоклипирам*, *евроинтегрирам*, *психоанализирам* са мотивирани словообразователно от съществителните *микрокредит*, *видеоклип*, *евроинтеграция*, *психоанализа* и във връзка с това представляват деноминални образувания⁸. Подобен е случаят и с новите сложни глаголи *влогонабирам*, *ценообразувам*, които възникват чрез деривация от познатите по-отдавна в езика субстантиви *влогонабиране*, *ценообразуване*.

⁷ За тези семантико-словообразователни модели вж. Иванчев, 1977.

⁸ Различно е схващането на X. Сикстова, според която глаголите *видеоклипирам*, *евроинтегрирам* са образувани чрез присъединяване на префиксоид, вж. Sixtová, 2006: 297.

В анализирания материал същински композитуми се откриват рядко, срв. *мироопазвам, мироналагам, целеполагам, целеуказвам*. Оказионален характер имат композитумите *НАТО-интегрират, рисункописва*.

2.1.2. Десубстантивни глаголи

Новите десубстантивни глаголи се характеризират с мутационен или транспозиционен ономаσιологичен тип и се произвеждат главно чрез суфиксация. Най-продуктивни са наставките *-ира-*, *-изира-* [Благодеева, 2006: 22; Sixtová 2006: 296]:

-ира-: *автографирам, анаграмирам, аспектирам, бюджетирам, входирам, дебитирам, дизайнирам, допингирам, дрогирам, еталонирам, зомбирам, идеирам, каскадирам, кашонирам, клипирам, колажирам, конфекционирам, концесионирам, мантрирам, маркетирам, матрицирам, психографирам, рекетирам, терапирам, сюжетирам* и др.

-изира-: *антологизирам, апологетизирам, афганизирам, баладизирам, библизирам, ботанизирам, бутафоризирам, генеалогизирам, гетовизирам, гетоизирам, гигантизирам, евроизирам, екзотизирам, експанзирам, ембаргирам, еротизирам, западнизирам, интернетизирам, иракизирам, историзирам, кабелизирам, кантонизирам, кирилизирам, космологизирам, лейбъризирам, медиализирам, номенклатуризирам, носталгизирам, параноизирам, партизирам, пирамидизирам, приоритетизирам, регионализирам, пуританизирам, стигматизирам, сатанизирам, таблоидизирам, талибанизирам, уестърнизирам, циганизирам, чалгализирам* др.

Глаголите с посочените наставки са носители на следните словообразователни значения: 'извършва дейността, посочена от мотивиращото име' (*експанзирам, ембаргирам, рекетирам, терапирам*), 'снабдява с предмета, посочен от мотивиращото име' (*интернетизирам, кабелизирам*), 'снабдява с признаците, характерни за денотата на мотивиращото име' (*гетовизирам, еротизирам, иракизирам, таблоидизирам, лейбъризирам, талибанизирам, циганизирам*), 'получава като резултат това, което е посочено от мотивиращото име' (*еталонирам, колажирам*), 'поставя в това, което е посочено от мотивиращото име' (*кашонирам, контейнеризирам*).

Забелязва се известно разширяване на дистрибуцията на суфиксите *-ира-*, *-изира-*, които в някои случаи се присъединяват към мотивиращи имена извън кръга на интернационалната лексика. Срв. глаголите *входирам* 'завеждам входящ документ в деловодство', *западнизирам, циганизирам*, мотивирани от домашни имена, както и *чалгализирам*, произведен от съществително от турски произход. По-нататъшните наблюдения ще покажат дали процесът на разширяване на дистрибуцията на формантите *-ира-*, *-изира-* ще продължи.

С по-ограничена употреба при производството на нови десубстантивни мутационни структури са суфиксите *-ува-* (*кадрувам, къртингувам, лизингувам, митингувам, рейтингувам*), *-ва-* (*болдвам, блогвам*⁹, *есемесвам, краквам, мейлвам, спрейвам, тествам, хаквам* 'прониквам в компютърна система', *чатвам* 'включвам се в чат'), *-ова-* (*лизинговам, рейтинговам, тунинговам*), *-и-* (*нетя* 'сърфирам в интернет', *чатя* 'включвам се в чат', *кодя* жарг. 'създавам програмен код', *бложя* жарг. 'пиша в блог'), *-н-* (*кракна, мейлна, хакна* 'проникна в компютърна система',

⁹ Мотивирано от *блог* (англ. *blog*) 'дневник, воден в интернет'.

чатна 'включва се в чат'). За образуване на разговорни или жаргонни глаголи се използва и наставката -'аса- (бъгясам, истерясам, параноясам, хипарясам). Някои други суфикси като -оса- се срещат само в оказионални образувания (памперосат).

Със суфикс -ства- се образуват нови отименни глаголи с транспозиционна ономазиологична структура и словообразователно значение 'занимава се с професия или дейност, свойствена за лицето, посочено от мотивиращото име'. Типът е много продуктивен: *актьорствам, блогерствам*¹⁰, *брокерствам, бунтарствам, депутатствам, диджействам, дисидентствам, дърводелствам, жонгльорствам, иманярствам, кметствам, кулинарствам, манекенствам, медиаторствам, общинарствам, новинарствам, пенсионерствам, плейбойствам, пиарствам, пироманствам, планинарствам, помиярствам, президентствам, продуцентствам, рентниерствам, секретарствам, тийнейджърствам* и др.

Сравнително рядко е образуването на нови десубстантивни глаголи чрез конфикация: *раз-* / *-и-* (*раздържявя, разбългаря*), *о-* / *-и-* (*овецня, одейността, опубличността*), *за-* / *-и-* (*загаджа се жарг.*), *из-* / *-и-* (*изкаламбурия се*), *на-* / *-и-* (*нахъся*), *пре-* / *-ира-* (*превалутирам*).

2.1.3. Деадективни глаголи

Нови глаголи от прилагателни имена се образуват основно с наставките -*ира-* или -*изира-* и са носители на словообразователно значение 'придава на нещо признака, посочен от мотивиращото прилагателно':

-*ира-*: *дискурсивирам, релативирам, субективирам, шизоидирам*.

-*изира-*: *агонализирам, вербализирам, декоративизирам, дигитализирам, електронизирам, елитаризирам, емблематизирам, интерактивизирам, лаконизирам, маргинализирам, марковизирам, негативизирам, функционализирам, фатализирам*.

В редица случаи е налице двойна мотивираност на глаголите: съответно от прилагателно (*фундаментален – фундаментализирам; универсален – универсализирам; дигитален – дигитализирам*) и от съществително име (*фундаментализъм – фундаментализирам; универсализъм – универсализирам; дигитализация – дигитализирам*).

Ограничено е производството на нови деадективни глаголи със словообразователно значение 'проявява признака, посочен от мотивиращото прилагателно' и суфикси -ства-, -нич-: *арогантствам, виртуознича, истеричнича*.

И при разглеждания тип глаголи конфикация се наблюдава рядко, срв. *о-* / *-и-* (*овъншия, озападня, омузикаля*).

2.2. Глаголи, възникнали чрез морфологична адаптация на заети глаголни лексеми

Морфологичната адаптация (наред с фонетичното, графичното, синтактичното, семантичното и пр. приспособяване) е една от стъпките в процеса на интегриране на заети чуждоезикови единици в системата на приемащия език [Кювлиева-Мишайкова 1997; Лютакова 1997; Парзулова 2003 и др.]. За разлика от субстантивните заемки, при които морфологичното адаптиране може да протича поэтапно и в някои случаи не завършва (името остава с дефективно словоизменение), при заетите глаголи морфологичната адаптация се осъществява на един етап и протича докрай (единицата получава пълна граматична парадигма).

¹⁰ Мотивирано от *блогер* (англ. *blogger*) 'човек, който пише блог'.

Механизмите на морфологичната адаптация на глаголните заемки в българския език включват оформянето на фонетично и графично приспособената чуждоезикова единица със словообразователни суфикси, чрез които заемката се причислява към категорията на глагола и получава аспектиална характеристика. В съвременния период източник на заемане на нови глаголни лексеми е преди всичко английският език, а най-често прилаганите средства за морфологична адаптация на глаголните заемки са суфиксите *-ира-*, *-ва-*, оформящи глаголи от трето спрежение, и *-н-*, оформящ глаголи от първо спрежение.

С наставка *-ира-* са морфологично адаптирани следните глаголни заемки: *асемблирам* (от англ. *assemble*), *гардирам* (от англ. *guard*), *криптирам* (от англ. *crypt*), *лифтирам* (от англ. *lift*), *мастерирам* (от англ. *master*), *модерирам* (от англ. *moderate*), *морфирам* (от англ. *morph*), *презюмирам* (от англ. *presume*), *принтирам* (от англ. *print*), *реимбурсирам* (от англ. *reimburse*), *револвирам* (от англ. *revolve*), *рендерирам* (от англ. *render*), *рециклирам* (от англ. *recycle*), *сканирам* (от англ. *scan*), *скимирам* (от англ. *skim*), *сърфирам* (от англ. *surf*) и др. Присъединяването на суфикса *-ира-* отнася съответните глаголи към класа на биаспективите.

С наставките *-ва-* и *-н-* се оформят съответно имперфективни и перфективни глаголи, при което в повечето случаи възникват видови двойки. Оформените с тези суфикси глаголни заемки са преди всичко от кръга на икономическата (срв. *листвам* / *листна* от англ. *list*, *делиствам* / *делистна* от англ. *delist*) или компютърната лексика, срв. *атачвам* / *атачна* (от англ. *attach*), *браузвам* / *браузна* (от англ. *browse*), *дебъгвам* / *дебъгна* (от англ. *debug*), *детектвам* / *детектна* (от англ. *detect*), *енкодвам* / *енкодна* (от англ. *encode*), *зуумвам* / *зуумна* (от англ. *zoom*), *копвам* / *копна* (от англ. *copy*), *крашвам* / *крашна* (от англ. *crash*), *лийчвам* / *лийчна* (от англ. *leech*), *пействам* / *пейстна* (от англ. *paste*), *портвам* / *портна* (от англ. *port*), *принтвам* / *принтна* (от англ. *print*), *рипвам* / *рипна* (от англ. *rip*), *сийдвам* / *сийдна* (от англ. *seed*), *флудвам* / *флудна* (от англ. *flood*) и др.

По-ограничено приложение при морфологичната адаптация на глаголни заемки има наставката *-и-*, с която се оформят несвършени глаголи от второ спрежение. Тази наставка се открива предимно в жаргонни единици: *геймя* 'играя компютърни игри' (от англ. *game*), *снифя* 'проследявам мрежов трафик' (от англ. *sniff*), *сърфя* 'търся информация в интернет' (от англ. *surf*).

Тъй като морфологичната адаптация на чужди вербални единици към граматичната система на българския език се извършва със словообразователни средства (суфикси), използвани и при производството на нови глаголи на домашна почва, нерядко е трудно да се определи със сигурност начинът на възникване на новите глаголни лексеми от чужд произход. Ако съществува навлязла в езика по-рано или едновременно със съответния глагол субстантивна заемка, с която е възможно да се установи мотивационна връзка, се приема, че глаголът е произведен от тази субстантивна единица, срв. *хак* и *хаквам* / *хакна*; *крак* и *краквам* / *кракна*; *блог* и *блогва* / *блогна*, *блогирам*, *бложа*; *импийчмънт* и *импийчвам* / *импийчна*; *мониторинг* и *мониторирам*.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Направените наблюдения показват, че през последните две десетилетия навлизането на нова глаголна лексика в българския език е активен процес,

обусловен както от екстралингвистични, така и от вътрешноезикови причини. Този процес се осъществява по два начина – чрез словообразуване на домашна почва и (по-рядко) чрез морфологична адаптация на заети вербални единици.

В производството на нова глаголна лексика участват най-често основи на заети лексикални единици (както новонавлезли, така и отдавна утвърдени в езика), както и форманти от чужд произход. Нарастващата роля на словообразователните средства от чужд произход намира израз и в започналите процеси по обособяване на нови заети форманти (*ко-*) и разширяване на дистрибуцията на съществуващи заети деривационни елементи (*-ира-*, *-изира-*). Тези обстоятелства говорят, че в областта на глаголното словообразуване през последните десетилетия най-активно се проявяват системно-структурните тенденции към интернационализация и към интелектуализация.

Както всички неологизми, новосъздадените глаголни лексеми отразяват промените в денотативното пространство и представляват фиксирано в езика изменение на картината на света, характерна за съответния народ в определен период от неговото развитие.

ЛИТЕРАТУРА

Аврамова, Цв. Словообразователни тенденции при съществителните имена в българския и чешкия език в края на XX век. Херон Прес, София, 2003.

Балтова, Ю. Изграждане на лексикалната система на съвременния български книжовен език (с оглед към словообразователната номинация). – Съвременна България, кн. 5, София, 1984, 90–96.

Благоева, Д. Неологизмите в съвременния български език. – Език и литература, 2006, XLVI, № 6, 16–25.

Бояркина, В. Д. О некоторых особенностях новой глагольной лексики. – Новые слова и словари новых слов. Наука, Ленинград, 1983, 93–102.

Иванчев, Св. Един неописан семантико-словообразователен глаголен модел в съвременния български книжовен език. – Закономерности на развитието на славянските езици. Издателство на БАН, София, 1977, 37–53.

Калдиева-Захаријева, С. Абстрактната лексика в съвременния български книжовен език и в съвременния словашки книжовен език. – Актуални проблеми на българското словообразуване. УИ „Св. Климент Охридски”, АИ „Проф. Марин Дринов”, София, 1999, 209–220.

Колковска, С. Термини за процеси в съвременния български книжовен език. Дисертация. София, 1993.

Кювлиева-Мишайкова, В. Морфологична адаптация на заемки от международната културна лексика в българския и словашкия език. – Общност и многообразие на славянските езици. Сборник в чест на проф. Иван Леков. Академично славистично дружество, София, 1997, 241–244.

Лютакова, Р. Морфологична адаптация на английските заемки в българския и румънския език. – Съпоставително езиковедие, 1997, № 2, 5–18.

Парзулова, М. Интернационализмите в българския език в периода на демократичните промени. – *Internacionalizmy v nové slovní zásobě. Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, Praha, 2003, s. 166-173.*

Пернишка, Е., Благоева, Д., Колковска, С. Речник на новите думи и значения в българския език. Наука и изкуство, София, 2001.

Радева, В. Словообразуването в българския книжовен език. УИ „Св. Климент Охридски”, София, 1991.

Šixtová, H. K otázce sloves ovlivněných angličtinou v češtině a bulharštině. – Националният език в условията на чужди влияния и глобализация. Издателство на СУБ, София, 2006, 294–299.

ЗА КОНТАКТИ: ст.н.с. д-р Диана Благоева, Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин” – БАН, Секция за българска лексикология и лексикография, e-mail diablag@mail.bg